

Nádasi Béla – Sztodola Tibor

Búcsú a fegyverektől?

A lőfegyverhasználat változásának lehetséges okai, helyettesítő alternatívák

Bevezetés

A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény és más büntetőjogi tárgyú törvények módosításáról szóló 2007. évi XXVII. törvény (a továbbiakban: Módosító tv.) 77. §-ának c) pontja új alapokra helyezte a büntetés-végrehajtási szervezetről szóló 1995. évi CVII. törvény (a továbbiakban: Szervezeti tv.) 23. §-ának (1) bekezdését. Az új szöveg szerint „Nincs helye lőfegyverhasználatnak

- ha az olyan személy életét vagy testi épségét veszélyeztetné, akivel szemben a lőfegyverhasználat feltételei nem állnak fenn,
- ha az intézkedés célja tárgyra vagy állatra leadott lövéssel is elérhető,
- a fogvatartott szökésének megakadályozására, illetve szökés esetén elfogására.”

A módosítás hatására a Szervezeti tv. 22.§ (3) bekezdésében felsorolt lőfegyverhasználati esetek száma tizenegyről kilencre csökkent. Írásunkban annak próbáltunk utánajárni, hogy milyen okok indokolhatták a fenti módosítás szükségességét, továbbá megpróbáltuk számba venni a lehetséges következményeket, végül kísérletet tettünk a probléma megoldását segítő kitérés pontok meghatározására.

I. Rövid történeti kitérő

A történelem során mindig szükséges volt bizonyos eszközök alkalmazása annak érdekében, hogy az adott kornak és a kor szabályainak megfelelően a börtönök működése. Az alkalmazott eszközök terén igen nagy volt a találékonyosság, főleg az embertelen-ség területén. Most néhány jellemző eszközt említünk meg.

A lőfegyver

„...Töltött puskával felfegyverkezett néhány őrt látni, kik csordákat hajtanak, nem barmokból, de emberekből. Vászon ingük, s gatyájuk szennytől és zsírtól korom fekete, képek sárga és kiaszott. Két forgó szemmel lábaikon vasláncok, melyek lármás csattogása a negyedik utcára is elhangzik. Itt-ott megállapodnak... néhol a kocsmákba is befordulnak, hogy az ítéletnek szeszessitalt tilalmazó részét teljesítsék. Az ital hatására szemtelenek és káromkodók lesznek, amit az őrk úgy csillapítanak le, hogy néhányat a puska agyával főbecsapnak...”

„...négy őr felügyelete mellett 20 fő rab vesszővágásra a városhoz közeli erdőbe lett kirendelve, Az egyik rab szökési kísérletet tett, de észrevették és az egyik börtönőr utána szaladt. A fűzfabokrok között nehezen haladt, de félóra múlva sikerült utolérne. Fegyve-

rét lövésre nem használta, kíméletből puskatussal a menekülő felé sújtott és a rab meghalt. A vizsgálat szerint fegyverét használhatta volna az őr, de így felmentették...”¹

Láthatjuk, hogy a löfegyver már több mint száz évvel ezelőtt is jelen volt minden olyan feladatellátás során, ahol fennállt a veszélye rendkívüli esemény kialakulásának, de leginkább a fogolyszökés megakadályozásra vagy a szökevény elfogására alkalmazták.

A test ütlegelésére kialakított eszközök

Az ütlegelésre alkalmazott eszközök alapvető eszközei voltak az évszázadok során a büntetőjog minden területének. Az első helyen kell megemlíteni e területen a különböző korbácsokat.

Flagellum

Római korbács, amelytől minden ember rettegett. A korbács marhabőrből készült, osztorcsíjait gyakran ólomnehezékekkel voltak felszerelve. Horatius szerint egyes bírúk olyan elvetemültek voltak, hogy egészen addig folytatni rendelték a korbácsolást, amíg már maga a hóhér rogyott össze kimerültségében. Hasonló, de ritkábban alkalmazott eszköz volt a scutica, amely pergamenszíjas korbács, valamint a ferula, amely sima bőrszík volt.²

Cséplőlánc

Ez valójában egy korbács volt, amely borotva éles, lapos és ovális láncokból állt, de igény szerint kiegészítették még speciális applikátumokkal, melyek hegyes, éles szélű, levél formájú fémpengék voltak, amiket összefontak még egy dupla láncsal, amely négy jókora vascsillagban végződött. Ennek puritánabb, de egyszerűbb kivitelezése ellenére sem kevésbé hatékony elődje az úgynevezett tüske- vagy tövis korbács, amelynek eredete a krisztusi időig vezethető vissza. Ez utóbbit a XIV. század derekán vonták ki a gyakorlatból, mikorra már a cséplőlánc évszázados megbecsülésnek örvendett.³

A kilencágú korbács

A kilencágú korbács – cat-o'-nine-tails – különböző hosszúságú szíjból állt, amelyek mindegyikén három csomó volt, amelyek az ütéskor felhasították az emberi bőrt, és húsdarabokat szakítottak ki az ütlegelt testből. Az eszközt főleg az angol tengerészetnél alkalmazták. Az 1689. évi Munity Act, az ún. lázadási törvény vezette be.

A jamaikai oszor

Az oszor 3,5-4,5 méter hosszú volt, a szík a kb. félméteres markolatnál 5 cm széles volt és a végéig folyamatosan elvékonyodott. Sokkal keményebb eszköz volt, mint a korbács.⁴

A mozgást korlátozó eszközök

A börtönökben általában alapfeladat, hogy a fogvatartottak mozgását korlátozni kell, mivel konkrétan meghatározott helyen kell tartózkodniuk. Erre a funkcióra alap-

- 1 A királyi törvényháztól a fegyház és börtönig. A Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön centenáriumi évkönyve, 1905–2005. Szerk. Estók József. Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön, Sátoraljaújhely, 2005. 39. és 46-47. oldal.
- 2 Brian Innes: A kínzás és a kínvallatás története. Canissa Kiadó, Nagykanizsa, 1998. 21. p.
- 3 Torrente del Bosque: Kínzások és kivégzések története. Vagabund Kiadó, 2002. 49. oldal.
- 4 Brian Innes: A kínzás és a kínvallatás története. Canissa Kiadó, Nagykanizsa, 1998. 96. és 100. p.

vetően láncokat – ritkán köteleket - alkalmaztak, mivel ezek az eszközök rendelkeznek a szükséges szakítószilárdsággal, viszont igen hajlékonyak voltak, ezért az alapvető emberi mozgást nem gátolták. Az ókorban és a középkorban a börtönök építészeti sajátosságai, valamint a borzasztó körülmények miatt más eszközöket nemigen alkalmaztak. A középkori börtönök megannyi szörnyűségéről, borzalmáról igen sok adat maradt fenn. Való igaz, az emberfeletti kínok megteremtéséhez sokszor nem is volt szükség különleges céleszközökre, ugyanis az embertelen körülmények már önmagukban is elég okot szolgáltatnak az elviselhetetlen kínok megéléséhez.

A napfénytől, friss levegőtől elzárt félhomályos nyirkos cellák, a mosdatlan és saját váladékukban, ürülékükben hentergő, legtöbbször fekélyekkel borított, sebekből vérző, falhoz láncolt elítéltek, a patkányok, az ezerszámra nyüzsgő élősködők összessége olyan környezetet teremtett, ahol az élet szinte lehetetlen volt. A rabokat leláncolták, a láncok végét pedig a falhoz rögzített karikákhoz rögzítették. Csak annyi mozgást engedélyeztek számukra, hogy a fekhelyüket elérjék. Abban a ritka esetben, ha a cellát elhagyták, a kezüket és lábukat megbilincseltek, lábukra vasgolyót erősítettek, megbilincselte kezeiket pedig a derekukra erősített vasabronchhoz rögzítették.⁵

Abban az esetben, mikor kivégzésre szállították az elítéltet, a bilincsek mellett felhelyezték rá az úgynevezett tövisnyakláncot. Ez egy fémkarika volt, aminek a belsejében befelé mutató tüskék voltak kialakítva. Az eszközt lazán helyezték fel a halára ítélt nyakára, a célja az volt, hogy a nézelődők által dobált zöldségek és gyümölcsök, amelyek az eszközt eltalálták, belenyomják a tüskéket a rab nyakába.

Összességében azt lehet mondani, hogy az ókori és a feudális kori börtönökben alkalmazott eszközök igen kegyetlenek voltak, a cél az elrettentés, a megtorlás, a kegyetlen módon történő fizikális kínzás, majd ennek következtében a lelki megsemmisítés volt. Az eszközök megalkotása terén nagy volt a „leleményesség”, különösen igaz volt ez a kínzásokra felhasznált eszközökre. Természetesen a fent említett eszközök, illetve a funkciójukat tekintve hasonlóak a XX-XXI. század büntetés-végrehajtásában is jelen voltak és vannak, az igazi és lényeges különbség az alkalmazásuk feltételeiben és a garanciákban jelenik meg.

II. A törvénymódosítás lehetséges okai

II/1.

A Módosító tv-hez semmilyen indoklás nem tartozik, így mi is csak találgatni tudjuk a Szervezeti tv-t érintő változások hátterét. A legvalószínűbb okok keresése során kiindulópontunk az Alkotmánybíróság 9/2004. (III. 30.) határozata lehet. A Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény (a továbbiakban: Rtv.) egyes rendelkezéseivel kapcsolatban több indítványt terjesztettek elő az Alkotmánybíróságon. Az élethez való joggal és az emberi méltósággal kapcsolatos indítványokat az Alkotmánybíróság elkülönítette, és azokat egyazon eljárásban együttesen bírálta el. Az Al-

5 Torrente del Bosque: Kínzások és kivégzések története. Vagabund Kiadó, 2002. 99 oldal.

kormánybíróság eljárása során beszerezte az akkori belügyminiszter és az igazságügy-miniszter véleményét. Az érintett szerveket képviselő első számú vezetőknek lehetőségük volt a szakma véleményének kifejtésére, kár, hogy ezen iratok tartalma nem kapott nyilvánosságot.

A teljesség igénye nélkül, csak a cikkünk szempontjából releváns indítványokkal, illetve az ezekhez kapcsolódó alkotmánybírói érveléssel foglalkozunk a továbbiakban. Két indítványozó is támadta az Rtv. 54. §-ában foglalt, a rendőr löfegyverhasználatával kapcsolatos rendelkezéseket, konkrétan: a g), h) és j) pontokat, mert azokat ellentétesnek tartották az Alkotmány 8. § (2) bekezdésében, illetve az 54. § (1) bekezdésében foglaltakkal. Az Alkotmány hivatkozott, illetve a Rtv. inkriminált részei a következők voltak:

„8. § (2) A Magyar Köztársaságban az alapvető jogokra és kötelességekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg, alapvető jog lényeges tartalmát azonban nem korlátozhatja.”

„54. § (1) A Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani.”

„Rtv. 54. § A rendőr löfegyvert használhat

g) az emberi élet kioltását szándékosan elkövető elfogására, szökésének megakadályozására:

h) az állam elleni (Btk. X. fejezet), az emberiség elleni (Btk. XI. fejezet) bűncselekményt elkövető személy elfogására, szökésének megakadályozására;

j) az elfogott, bűncselekmény elkövetése miatt őrizetbe vett vagy bírói döntés alapján fogvatartott menekülésének, erőszakos kiszabadításának megakadályozására vagy elfogására, kivéve, ha a fogvatartott fiatalkorú.”

II/2.

Az indítványozók álláspontja szerint a Rtv.-n alapuló löfegyverhasználat az életnek, illetve az élethez való jognak a teljes és helyrehozhatatlan megsemmisítését jelentheti, ezért megítélésük szerint a jogi szabályozás – a jogos védelem és a végszükség eseteit kivéve – arra tekintet nélkül alkotmányellenes, hogy ez az alkotmányellenes jogkövetkezmény az esetek hány százalékában következik be. Az indítványok által támadott esetekben közös elem, hogy nem az élet elleni közvetlen fenyegetés vagy támadás miatt, hanem bűnmegelőzési, bűnüldözési céllal veheti el a rendőr valaki életét. Az igazságszolgáltatás eredményességéhez, a közbiztonság megóvásához komoly alkotmányos érdek fűződik, de ez – állították az indítványozók – önmagában nem lehet elégséges indok emberi élet elvételéhez. Végezetül mindkét indítványozó úgy vélte, hogy az indítványaikkal érintett normaszöveg zavaros; rámutattak, hogy a felsorolásban átfedések, ismétlések vannak.

Az Alkotmánybíróság az élethez való jogra és az emberi méltóságra vonatkozó álláspontját korábbi határozataiban elsősorban a halálbüntetés, a magzatvédelem és az eutanázia kapcsán fejtette ki. Ezen álláspontok röviden a következőkben összegezhetők.

A halálbüntetés az élethez és az emberi méltósághoz való jog lényeges tartalmi korlátozásának tilalmába ütközik. Az emberi élethez és méltósághoz mint abszolút értékhez való jog korlátot jelent az állam büntetőhatalmával szemben. Az élethez való jog korlátozhatatlanságát tehát az Alkotmánybíróság a halálbüntetés alkotmányellenességének megállapításával, az állam büntetőhatalma gyakorlásával összefüggésben mondta ki. [23/1990. (X. 31.) AB határozat, ABH 1990, 88, 92-93.]

A terhesség-megszakítás alkotmányosságát vizsgáló 64/1991. (XII. 17.) AB határozatban az Alkotmánybíróság arra mutatott rá, hogy az emberi élet elvételének állam általi megengedése csak olyan esetekben lehet alkotmányos, amikor a jog eltűri az emberi életek közötti választást, és ennek megfelelően nem bünteti az emberi élet kioltását. (ABH, 1991, 297, 315–316.) Az Alkotmánybíróság ebben az ún. első abortusz-döntésben fejtette ki az államnak az élethez való jogból folyó általános védelmi kötelezettségét. A határozatban megállapította: az Alkotmány 54. § (1) bekezdése egyrészt minden ember számára garantálja az élethez való alanyi jogot, másrészt – a 8. § (1) bekezdésével összhangban – az állam elsőrendű kötelességévé teszi az emberi élet védelmét. Az állam kötelessége az alapvető jogok tiszteletben tartására és védelmére a szubjektív alapjogokkal kapcsolatban nem merül ki abban, hogy tartózkodnia kell megsértésüktől, hanem magában foglalja azt is, hogy gondoskodnia kell az érvényesülésükhöz szükséges feltételekről.

Az Alkotmánybíróság a gyógyíthatatlan betegek önrendelkezési jogával kapcsolatos 22/2003. (IV. 28.) AB határozatában áttekintette az emberi élethez és a méltósághoz való jog kapcsolatával összefüggő határozatait. (ABK 2003. április, 219.) A halálbüntetésről, majd az abortuszról szóló határozatokban – az emberi státus meghatározójaként – kifejtett egységességi doktrínát, mint kiinduló alapot, az Alkotmánybíróság irányadónak tekintette az ún. „eutanázia” probléma elbírálásával kapcsolatban is. Kifejtette: „az eddigi gyakorlata alapján kimunkált elvek megfelelő alapul szolgálnak az indítványban felvetett kérdésekben való állásfoglaláshoz is.” (ABK 2003. április, 219–232.) Az alapjogok korlátozásánál irányadó, az Alkotmány 8. § (2) bekezdésébe foglalt „érinthetetlen lényegét” tekintve az Alkotmánybíróság megállapította: „A világnézeti szempontból semleges, alkotmányos alapokon álló jogrendszer ugyanis sem helyeslő, sem helytelenítő álláspontot nem foglalhat el az ember saját életének befejezését elhatározó döntésével kapcsolatban; itt olyan szféráról van szó, amelytől az államnak főszabályként távol kell magát tartania. Az állam e körben csak annyiban jut szerephez, amennyiben ezt az élethez való jogra vonatkozó intézményvédelmi kötelezettsége elkerülhetetlenül szükségessé teszi.” (ABK 2003. április, 219.)

Az Rtv. támadott rendelkezéseiben – az alkotmányos alapjogvédelem szempontjából – közös elem, hogy nem az életnek az állam általi, bizonyosan bekövetkező elvételéről van szó, hanem az emberi élet – más ember(ek) általi – eshetőleges elvételéről, az élet kockáztatásáról, az élethez való jog esetleges sérelmének megengedéséről. Az Alkotmány 8. § (2) bekezdése határt szab az alapjogok korlátozhatóságának, mert lényeges tartalmukat kivonja a törvényhozó rendelkezése alól. Az élet ön-

kényes elvételének állam általi megengedése kétségkívül ezt az alkotmányi tilalmat sértené. A jog ugyanakkor bizonyos esetekben eltűri az élet elvételét, ugyanis nem tekinti jogellenesnek a jogos védelmi helyzetben vagy végszükségben elkövetett emberölést. Az Rtv. indítványokkal támadott rendelkezései – mindenekelőtt a lőfegyver-használati esetek – nem tartoznak ehhez a szabályozási területhez.

II/3.

Az indítványokat az Alkotmánybíróság részben megalapozottnak találta. Döntését a következők alapján vezette le.

A lőfegyverhasználat fogalmát az Rtv. 53. § (1) bekezdése határozza meg: „lőfegyverhasználatnak csak a szándékosan, személyre leadott lövés minősül”. E meghatározásból következik, hogy a személyre leadott lövés akkor is lőfegyverhasználatnak minősül, ha nem okoz sérülést. A Rendőrség Szolgálati Szabályzatáról szóló 3/1995. (III. 1.) BM rendelet (a továbbiakban: Szolgálati Szabályzat) értelmében a lövést lehetőleg lábra, ha pedig a támadó kezében a támadásra távolról is felhasználható eszköz van, kézre kell irányítani. A lőfegyverhasználat azonban olyan rendőri jogosítvány, amely emberi élet kioltására is vezethet, ezért az élethez való joggal összefüggésben jelentős és közvetlen kockázati tényezőnek minősül.

Az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett, az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény (a továbbiakban: Emberi Jogok Európai Egyezménye) 2. cikke szól az élethez való jogról. Eszerint:

„1. A törvény védi mindenkinek az élethez való jogát. Senkit nem lehet életétől szándékosan megfosztani, kivéve, ha ez halálbüntetést kiszabó bírói ítélet végrehajtása útján történik, amennyiben a törvény a bűncselekményre ezt a büntetést állapította meg.

2. Az élettől való megfosztást nem lehet e cikk megsértéseként elkövetettnek tekinteni akkor, ha az a feltétlenül szükségesnél nem nagyobb erőszak alkalmazásából ered:

- a) személyek jogtalan erőszakkal szembeni védelme érdekében;
- b) törvényes letartóztatás foganatosítása vagy a törvényesen fogva tartott személy szökésének megakadályozása érdekében;
- c) zavargás vagy felkelés elfojtása céljából törvényesen tett intézkedés esetén.”

Az 1. pont ugyan még megengedi a halálbüntetést, de az Emberi Jogok Európai Egyezménye hatodik kiegészítő jegyzőkönyvének 1. cikke már a halálbüntetés eltörléséről rendelkezik. A 2. pont b) bekezdése azonban lehetővé teszi az élettől való megfosztást, és nem zárja ki a lőfegyver esetleges alkalmazásának lehetőségét.

Az Rtv. indoklásának a lőfegyverhasználat szabályozására vonatkozó része az Emberi Jogok Európai Egyezményében foglaltakra nem hivatkozik, viszont megemlíti egy nemzetközi dokumentumot: „A javaslat az ENSZ VIII. bűnmegelőzési kongresszusán elfogadott határozatot figyelembe véve szabályozza a rendőrség tagjainak lőfegyver-használati jogát: ez a végső kényszerítő eszköz önvédelemből, a mások

életét veszélyeztető súlyos bűncselekmény elkövetésének megakadályozására, az ilyen veszélyt okozó személy elfogására, illetőleg szökésének megakadályozása céljából alkalmazható.” A hatályos szabályozás ezen az esetkörön túlmegegy, mert nemcsak a mások életét veszélyeztető súlyos bűncselekmény elkövetőjének elfogása, illetve szökésének megakadályozása esetén engedi meg a löfegyverhasználatot.

Az Alkotmánybíróság a támadott rendelkezések konkrét vizsgálatát megelőzően áttekintette a hatályos jogrend löfegyver-használati szabályozását, különösen a rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, a nemzetbiztonsági szolgálatok, a határőrség, valamint a vám- és pénzügyőrség működése körében. A löfegyverhasználatnak a felsorolt szervezetekre irányadó szabályait összevetve megállapítható, hogy a szabályozás terjedelme törvényenként különböző, az egyes esetek feltételrendszere, szóhasználata pedig részben megegyezik, részben egymástól eltérő. Az Alkotmánybíróság ezzel összefüggésben rámutat: nincs olyan, az Alkotmányban meghatározott vagy abból levezethető követelmény, hogy a jogalkotónak egységesen kellene szabályoznia a löfegyverhasználatot. Éppen ellenkezőleg: a jogalkotónak figyelembe kell vennie a löfegyver-használati joggal felruházható szervezetek feladat- és hatáskörében megmutatkozó különbségeket, és a vizsgált jogosítványra vonatkozó szabályozást ennek megfelelően, az adott szervezetre rendeltén kell kialakítania. Az élethez való alapjog érvényesülésének vizsgálata szempontjából azonban bizonyos szabályozásbeli összefüggéseket nem lehet figyelmen kívül hagyni.

Az első ilyen összefüggés a löfegyver-használati jogosultság terjedelmének meghatározása. Nyilvánvaló, hogy amennyiben a jogalkotó olyan esetben is biztosítja a löfegyver használatát, amelyet az adott szerv feladat- és hatásköre nem indokol, az már önmagában alkotmányellenességet eredményez. A jogosultság egyes eseteinek áttekintése alapján megállapítható, hogy valamennyi érintett szervet (a szerv részéről eljáró jogosított személyt) felruházott a jogalkotó a löfegyver használatára akkor, ha ez az élet elleni közvetlen fenyegetés vagy támadás, illetve a testi épséget súlyosan veszélyeztető közvetlen támadás elhárítását szolgálja.

A következő esetkörben – az egyes szervek feladat- és hatásköréhez rendeltén – taxatív felsorolt súlyos, az életet is veszélyeztető bűncselekmények (cselekmények; objektumok, létesítmények elleni támadások) megakadályozása vagy megszakítása indokolja a löfegyver használatát. E tekintetben a legszélesebb körű jogosítványt a rendőr és a határőr, a legszűkebbet a pénzügyőr számára állapított meg a jogalkotó. A kifejtettek szerint a löfegyverhasználattal érintett személy életének kockáztathatóságát – a löfegyver-használati jog megengedését – a valamennyi esetben megragadható életveszély elhárítandó volta indokolja. A vizsgált rendelkezések közül egyedül az Rtv. 54. § j) pontjának egyik eleme (a fogva tartott erőszakos kiszabadítása) tartalmaz támadó, tehát veszélyeztető magatartást, a többi azonban nem tartozik a fenti esetkörök egyikébe sem. Vagyis: az indítványokkal érintett szabályozás nagy része akkor is megengedi a löfegyver használatát, amikor az életveszély nem manifesztálódott.

Az Alkotmánybíróság megállapítása szerint a Rtv. 54. § g) és h) pontjaival azonos löfegyver-használati jogosultságot más törvény nem tartalmaz. Az tehát, hogy a

már befejezett bűncselekményt elkövető, de emiatt még felelősségre nem vont személyrel szemben lőfegyvert lehessen használni, kizárólagos rendőri jogosítvány. Ez az alkotmánybíróági megállapítás nem fedi a valóságot, hiszen az akkor hatályos Szervezeti törvény 22. § (3) bekezdésének g) és h) pontja biztosítja a lehetőséget a büntetés-végrehajtás hivatásos állományú tagjai részére a megfelelő feltételek fennállása esetén.

Ugyanakkor arra is rámutat az Alkotmánybíróság, hogy a lőfegyver-használati jog gyakorlása előfeltételeinek tekintetében az egyes esetekben különbségek mutatkoznak. Ez legfőképpen az előfeltételek (megelőző intézkedések) érvényesíthetőségében ragadható meg. Az ún. veszélyeztetettségi esetkörben a lőfegyverhasználattal érintett személy támadó magatartást tanúsít, ezért a rendőri kényszerintézkedés ennek elhárítását szolgálja. A magatartás támadó jellegéből, annak gyors lefolyásából, közelítő irányultságából adódik, hogy általában kevés idő áll rendelkezésre az Rtv. 56. § (1) bekezdésében meghatározott cselekmények (felhívás, figyelmeztetés, figyelmeztető lövés) foganatosítására. Ennek következtében éppen ebben az esetkörben kerülhet sor gyakrabban az Rtv. 56. § (2) bekezdésében foglaltak alkalmazására, vagyis a lőfegyverhasználatot megelőző intézkedések teljes vagy részbeni mellőzésére. Ezzel szemben a támadott rendelkezések többségénél a lőfegyverhasználattal érintett személy menekül, vagy szökik, mozgása értelemszerűen távolodó, vagyis az üldöző rendőrnek általában lehetősége adódik a megelőző intézkedések megtételére.

Az Rtv. 54. § h) pontja megengedi a lőfegyverhasználatot az állam elleni és az emberiség elleni bűncselekményt elkövető személy elfogása, szökésének megakadályozása érdekében.

Az Alkotmánybíróság a vizsgált rendelkezéssel kapcsolatban mindenekelőtt leszögezi: ez a lőfegyver-használati jogosítvány nem tartozik a veszélyeztetésen alapuló esetkörbe. A lőfegyverhasználattal érintett személy tehát már elkövette a bűncselekményt, ugyanakkor nem lép fel támadólag sem a rendőr, sem más személy ellen, tényleges magatartása a menekülés vagy az elrejtőzés. A vizsgálat iránya ennek megfelelően ez esetben az, hogy megengedhető-e a lőfegyverhasználat, ha nem áll fenn egyidejűleg egy másik élet veszélyeztetése. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a lőfegyverhasználat alkotmányosságát az alapozza meg, hogy a lőfegyverhasználattal érintett személy korábban megsértette az élethez való jogot egy másik emberi élet kioltásával.

Mindezek alapján az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az Rtv. 54. § h) pontjában foglalt szabályozási tartalom, vagyis az, hogy a Btk. X. és XI. fejezetében felsorolt bűncselekmények elkövetőivel szemben kivétel nélkül megengedett a lőfegyverhasználat, sérti az Alkotmány 54. § (1) bekezdése szerinti élethez való jogot. Azoknak az emberiség elleni bűncselekményeknek az elkövetői viszont, akik emberi életet oltanak ki, a velük szemben megengedett lőfegyverhasználat szempontjából az Rtv. 54. § g) pontja szerinti szabályozás hatálya alá esnek. Az Alkotmánybíróság ennek megfelelően az Rtv. 54. § h) pontját megsemmisítette. Összefoglalva tehát,

aki olyan emberiség elleni bűncselekményt követett el, amelynek során emberi életet oltott ki, és szökik, ott megengedett a lőfegyverhasználat.

II/4.

Az Rtv. 54. § j) pontja szerint megengedett a lőfegyverhasználat az elfogott, bűncselekmény elkövetése miatt őrizetbe vett vagy bírói döntés alapján fogva tartott menekülésének, erőszakos kiszabadításának megakadályozására vagy elfogására, kivéve, ha a fogva tartott fiataalkorú. Az Rtv. rendelkezése alapján tehát az említett célokból minden felnőtt fogva tartottal szemben használható lőfegyver, függetlenül attól, hogy milyen súlyú vagy milyen jellegű cselekmény elkövetése miatt került a rendőrség őrizetébe.

A menekülő, illetve a menekülést követően elfogás alá eső személy esetében nem áll fenn a rendőrt vagy harmadik személyt érintő veszélyeztetés, tehát az Alkotmánybíróságnak ezúttal is abban kellett állást foglalnia, hogy alkotmányosan megengedhető-e az élet kockáztatása (a lőfegyver használata), ha ez nem életveszély elhárítását célozza. A rendőrség úgy köteles a fogvatartott biztonságos őrzéséről gondoskodni, hogy ezáltal a menekülés elkerülhetővé váljék. A rendőrség számára a jogalkotó megteremtette a biztonságos őrzés feltételeit, eszközrendszerét. Ha az őrzés során olyan mulasztás történik, ami lehetővé teszi a jogilag még felelősségre nem vont fogva tartott szökését, akkor ennek korrigálására nem szolgálhat az élet kioltására is alkalmas eszköz (lőfegyver) használata.

Az Alkotmánybíróság azonban – az előzőekben kifejtettek alapján – megállapítja, hogy az Rtv. 54. § j) pontja „menekülésének”, továbbá „vagy elfogására” szövegrészei sértik az Alkotmány 8. § (2) bekezdésében és 54. § (1) bekezdésében foglaltakat. Az Alkotmánybíróság külön hangsúlyozza: az élet kioltását elkövető fogva tartottal szemben az államot fokozottan terheli az őrzési felelősség, a biztonságos fogvatartás kötelezettsége.

Ugyanakkor nem állapította meg az Alkotmánybíróság az Rtv. 54. § j) pontjában foglalt további rendelkezés alkotmányellenességét, mert a fogva tartott erőszakos kiszabadításának megakadályozása esetén indokolt a lőfegyverhasználat biztosítása. Az Alkotmánybíróság megállapította a fogva tartottal szembeni lőfegyverhasználat alkotmányellenességét, de egyúttal rámutat arra, hogy a fogolyszöktetést erőszakos módon végrehajtókkal szembeni lőfegyverhasználat nem alkotmányellenes.

Kialakult gyakorlata szerint az Alkotmánybíróság, ha a norma egy részének alkotmányellenességét állapítja meg, akkor többnyire csak e szövegrészt semmisíti meg, egyúttal megállapítja, hogy a megsemmisítést követően a rendelkezés milyen szöveggel marad hatályban. A jelen ügyben ennek a megoldásnak ugyan nem volna technikai akadály, de azért nem alkalmazható, mert a hatályban maradó szövegrész értelmezhetetlenné válna, s ekként az ún. normavilágosság hiánya folytán maradna fent az alkotmányellenesség. Ezért döntött úgy az Alkotmánybíróság, hogy a rendelkezés egészét megsemmisíti. Így a jogalkotónak lehetősége nyílik arra, hogy a fogva tartott erőszakos kiszabadítását elkövetőkkel szembeni lőfegyverhasználatot,

mint az Rtv. 54. § j) pontjának nem alkotmányellenes szövegrészét, önállóan szabályozza.

II/5.

Az Rtv. további rendelkezéseit érintő indítványok elutasítását az Alkotmánybíróság a következőkkel indokolja. A Rtv. 54. § g) pontja szerint a rendőr löfegyvert használhat az emberi élet kioltását szándékosan elkövető elfogására, szökésének megakadályozására. Az Alkotmánybíróságnak mindenekelőtt abban kellett állást foglalnia, hogy alkotmányosan megengedhető-e az élet kockáztatása akkor, ha ez nem életveszély elhárítását célozza.

Aki más életének kioltásával megsérti az élethez való jogot, nem kerül és nem is helyezhető a jog világán kívül, de magára vonja azt a kockázatot, hogy – a törvényben meghatározott feltételek beállta esetén – a vele szemben alkalmazható jogszerű löfegyverhasználat révén a saját élete kerül veszélybe. Ennek a helyzetnek a kialakulásához szándékos magatartások egybefüggő zárt láncolata az előfeltétel, melyet a törvény meghatároz. Az első szándékos magatartás az emberölés. A második, hogy az érintett nem szándékozik alávetni magát a jogi eljárásnak: nem jelentkezik önként a hatóságnál, nem engedi elfogni magát. A harmadik, hogy a konkrét rendőri intézkedésnek nem engedelmeskedik, menekül. A negyedik, hogy sem a figyelmeztetés, miszerint löfegyverhasználat következik, sem a figyelmeztető lövés nem változtatja meg abbéli szándékát, hogy kivonja magát az eljárás alól. Az érintett tehát döntési helyzetben van, mert rendelkezésére áll annyi idő, ami elegendő arra, hogy ő maga akadályozza meg az életét kockáztató helyzet kialakulását.

A löfegyverhasználat jogszerűsége a konkrét esetekben csak akkor áll meg, ha a rendőr minden kétséget kizáróan tudja – a körülményekből egyértelműen következik –, hogy az a személy, akire rálő, korábban embert ölt. Ha ez a feltétel hiányzik, a rendőr a büntetőjog szabályai szerint – különös tekintettel a tévedésre – felel akkor, ha a kényszerítő eszköz használata az érintettnek sérülést okozott vagy életének kioltására vezetett. Az Alkotmánybíróság a fentiekre tekintettel megállapította, hogy az Rtv. 54. § g) pontja nem sérti az Alkotmány 8. § (2) bekezdésében és 54. § (1) bekezdésében foglaltakat, s ennek megfelelően az indítványt elutasította.

II/6.

Az Alkotmánybírósági határozatot figyelembe véve a következő összefoglaló megállapításokat tehetjük:

1. A löfegyverhasználat esetében nem az életnek a bizonyosan bekövetkező elvételéről van szó (a Szolgálati Szabályzat szerint a lövést lehetőleg lábra, ha pedig a támadó kezében a támadásra távolról is felhasználható eszköz van, kézre kell irányítani), hanem az emberi élet – más ember(ek) általi – eshetőleges elvételéről, az élet kockáztatásáról, az élethez való jog esetleges sérelmének megengedéséről. (Erről részletesen esik szó az II/2-es fejezetben.). A Szervezeti tv-ben a speciális szabályok között nincsen egyértelműen meghatározva, hogy löfegyverhasználat esetén a lövés-

nek milyen testrésze kell irányulnia. A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 61. § (1) bekezdése mutat utat ez esetben, amely szerint „a törvényben meghatározott kényszerítő eszközök közül csak azok – addig és olyan mértékben – alkalmazhatók, amelyek az intézkedés eredményességéhez szükségesek.

2. Nincs olyan – az Alkotmányban meghatározott vagy abból levezethető – követelmény, hogy a jogalkotónak egységesen kellene szabályoznia a lőfegyverhasználatot. Éppen ellenkezőleg: a jogalkotónak figyelembe kell vennie a lőfegyverhasználati joggal felruházható szervezetek feladat- és hatáskörében megmutatkozó különbségeket, és a vizsgált jogosítványra vonatkozó szabályozást ennek megfelelően, az adott szervezetre rendeltén kell kialakítania. (Erről részletesen az II/3-as fejezetben.)

3. A nemzetközi jog nem zárja ki egyértelműen a lőfegyverhasználat alkalmazását (Emberi Jogok Európai Egyezménye) törvényes letartóztatás foganatosítása vagy a törvényesen fogva tartott személy szökésének megakadályozása érdekében. (Részletesen az II/3-as fejezetben.)

4. Az Alkotmánybíróság a támadott rendelkezések konkrét vizsgálatát megelőzően áttekintette a hatályos jogrend lőfegyverhasználati szabályozását, különösen a rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, a nemzetbiztonsági szolgálatok, a határőrség, valamint a vám- és pénzügyőrség működése körében. Az áttekintése során nem tett olyan megállapítást, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet lőfegyverhasználatának eseteivel kapcsolatban bármilyen aggálya lenne, illetve javasolná a módosítás szükségességét (részletesen az II/3. fejezetben).

5. Az Alkotmánybíróság nem zárta ki a lőfegyverhasználat lehetőségét az emberi élet kioltását szándékosan elkövető elfogására, szökésének megakadályozására (részletesen az II/5. fejezetben). Ezzel szemben a Szervezeti törvény módosítása még ebben az esetben sem teszi lehetővé a lőfegyverhasználatot. Előfordulhat az a paradoxon, hogy amíg egy többszörös gyilkos szökésének megakadályozására, illetve elfogására a büntetés-végrehajtás hivatásos állományú tagja nem használhat lőfegyvert, addig a rendőrség hivatásos állományú tagja ezt minden további nélkül megteheti. A fentiekben kifejtettekre tekintettel nem gondoljuk, hogy az Alkotmánybíróság határozatának figyelembevételével, a Rtv. rendelkezéseinek tanulmányozása után, a társadalom védelmének kötelezettségével szemben, a büntetés-végrehajtás érdekeit szem előtt tartva, minden szempontból megalapozott módosítás született a Szervezeti tv. vonatkozásában.

II/7.

Szakmai okként kell még megemlítenünk az Európa Tanács 2007-ben tett újabb ajánlását a börtönszabályokkal kapcsolatban. A dokumentum (Új európai börtönszabályok és magyarázatuk. Összeállította: Vókó György. Bp. Ügyészek Országos Egyesülete, 2007.) egyértelműen arra az álláspontra helyezkedik, hogy vissza kell szorítani a kényszerítő eszközök alkalmazásának gyakorlatát, így különösen a lőfegyver alkalmazását tiltja. Megjegyeznénk, hogy a megfogalmazás (a fordítás)

elég nehezen értelmezhető. A fegyverhasználatról a következőket tartalmazza az Ajánlás:

„69.1. A büntetés-végrehajtási személyzet sohasem viselhet a büntetés-végrehajtási intézet körzetében halált okozó fegyvert.

69.2. Más fegyverek – ide értve a gumibotokat is – a fogvatartottakkal kapcsolatban lévő személyek általi látható viselését meg kell tiltani, kivéve, ha azok különleges esemény alkalmával biztonsági és biztonságossági okok miatt szükségesek.”

Véleményünk szerint ebben a pontban (69.1.) a löfegyveren kívül minden más kényszerítő eszközről is szó van. Az idézet további tartalmát tekintve „a látható módon való viselés megtiltása” elég problémás helyzeteket okozna a gyakorlatban. Ennek kifejtésével azonban jelenleg nem kívánunk részletesen foglalkozni. Viszont az ajánlás ezen rendelkezéshez fűzött magyarázatával már foglalkozni kell, mivel szorosban kapcsolódik a témánkhoz. Ez a következőket mondja a löfegyverhasználatról: „A szökésben lévő fogvatartott csak akkor állítható meg löfegyver használatával, ha közvetlen veszélyt jelent más személy életére, vagy másképpen nem állítható meg.”

A mondat első fordulatát érthetőnek és indokoltnak tartjuk, de megjegyeznénk, hogy amennyiben más személy életét a szökéssel veszélyezteti a szökevény, akkor szinte biztos, hogy a löfegyverhasználat a Szervezeti. tv. más pontja alapján lesz indokolt, például a Szervezeti tv. 22. § (3) bekezdés a) pontja alapján, azaz: az élet elleni közvetlen fenyegetés vagy támadás elhárítására.

Nehéz olyan helyzetet elképzelni, amikor a fogvatartott pusztán a szökési cselekményével közvetlenül veszélyezteti más személy életét. Viszont a mondat második fordulata igen tág megfogalmazást ad, lényegében egyetért azzal, hogy végső esetben a szökevény elfogására – amennyiben más intézkedés nem jár eredménnyel vagy nincs rá lehetőség – használható a löfegyver. Azaz ugyanazt mondja ki, mint amit a hatályon kívül helyezett rendelkezések lehetővé tettek. A löfegyverhasználat csak legvégső esetben volt megengedett, addig, amíg lehetőség volt arra, hogy más módon megakadályozzuk a szökést vagy elfogjuk a szökevényt, a régi szabályozás szerint sem lehetett alkalmazni a löfegyvert.

A magyarázat a továbbiakban is tartalmaz vizsgálendő állítást: «Az Egyesült Nemzetek Szervezetének a törvény alkalmazásáért felelős személyek általi erőszak alkalmazására és löfegyverhasználatra vonatkozó Alapelvei teljesen egyértelműek ebben a kérdésben: „bármilyen körülmények között szándékosan csak akkor folymodnak halálos fegyverhasználat, ha az emberi életek védelme érdekében mindenképpen elkerülhetetlen” (9 Alapelv).» Azt láthatjuk, hogy a szöveg a löfegyverhasználatot azonosítja az élet kioltásával, ezzel a felfogással nem értünk egyet. A löfegyver abban az esetben, ha megfelelően kiképzett személy használja, valamint olyan löfegyver, amely alkalmas a szükséges intézkedés megtételére, egyáltalán nem biztos, hogy halált fog okozni, sőt az esetek többségében csak sérülés az eredmény.

A dokumentum 69.3. pontja szerint „A személyi állomány tagja nem kaphat fegyvert, mielőtt kezelésére ki nem oktatták”. A pont egy igen lényeges tény szögez le, amely természetesen a hatályos szabályozásunkban is megjelenik, miszerint olyan

személyt, akit a kényszerítő eszközök alkalmazására, kezelésére nem képeztek ki, ilyen eszközzel ellátni nem lehet. Ezt a feltételt később még vizsgálni fogjuk, mivel lényegében a kiképzettség jelenti a garanciát arra, hogy a lehető legminimálisabbra csökkentjük a halálos eredmény bekövetkezését a löfegyverhasználat során.

III. A kényszerítő eszközök

Nézzük, milyen lehetőségeink maradtak a löfegyverhasználat annullálása után a fogvatartott szökésének megakadályozására, illetve a megszökött fogvatartott elfogására. Kézenfekvőnek tűnik a többi kényszerítő eszköz használatának előtérbe kerülése, továbbá egyéb technikai eszközök használata, illetve a mechanikai védelem fokozása. Először a további kényszerítő eszközök előtérbe helyezését vesszük górcső alá.

III/1.

A sorban az első a testi kényszer. A Szervezeti tv. 18. §-a értelmében „Az intézkedésnek ellenszegülő személlyel szemben az ellenszegülés megtörésére testi kényszer (megfogás, lefogás, ellökés, elvezetés, önvédelmi fogás) alkalmazható.” A megfogás, lefogás, ellökés, elvezetés fogalmak egyértelműen értelmezhetők, azonban a gyakorlati alkalmazás három fontos kritériumot feltételez. Az első feltétel szerint a technikát alkalmazónak legalább hasonló fizikai paraméterekkel kell rendelkeznie, mint akivel szemben az alkalmazás szükségessé vált. Magas szintű technikai tudással és gyakorlattal ennél a követelménynél az „olló” egyre nagyobbra nyíthat. A második kritérium szerint a technikának tanultnak kell lennie, nem lehet azt az adott szituációban kitalálni, az alkalmazás során már csak arra van lehetőség, hogy a tanult fogást az adott szituációhoz adaptáljuk. A harmadik követelmény szerint az adott fogásnak begyakoroltnak kell lennie, vagyis folyamatosan gyakorolni kell, hogy az alkalmazás során technikai hiányosság ne merülhessen fel. Amennyiben a fenti feltételek nem állnak fent úgy a testi kényszer alkalmazásának hatékonysága rohamosan csökken. További problémát látunk az „önvédelmi fogás” értelmezése kapcsán. Jogszabály nem ad eligazítást a fogalom határainak kijelöléséhez, így például egy tágabb értelmezés során idetartozhatnak a különböző ütések, rúgások, és nem egy önvédelmi rendszernél az ellenfél teljes megsemmisítését célzó technikák. Nemi eligazítást a Rendelet 61. § (1) bekezdése ad, amely szerint „A törvényben meghatározott kényszerítő eszközök közül csak azok – addig és olyan mértékben – alkalmazhatók, amelyek az intézkedés eredményességéhez szükségesek”. Bizonyára furcsa médiavisszhangot váltani ki azonban, ha egy bugyilival támadó fogvatartottat (Márianosztra) egy halálos technikával (gégeütés, csigolyatörés) állítana meg egy hivatásos szolgálati jogviszonyban lévő kolléga. Külön problémát jelent, ha kényszergyógykezeléssel, ideiglenes kényszergyógykezeléssel vagy kóros elmeállapotú fogvatartottal szemben kell kényszerítő eszközt alkalmazni. A Szervezeti törvény 16. § (3) bekezdése szerint „Csak korlátozott testi kényszer (megfogás, lefogás) alkalmazható a kényszergyógykezeléssel, az ideiglenes kényszergyógykezeléssel és a kóros el-

meállapotúvá vált fogvatartottal szemben.” Érdekes dilemmát eredményezne ez a szabály abban az esetben, ha egy kétméteres, százhús kilós dühöngő kényszer-gyógykezelt fogvatartottat kellene megfékezni, vagy egy ilyen személy támadását kellene elhárítani.

A Szervezeti tv. 22. § (3) bekezdése akképpen fogalmaz, hogy „Ha más kényszerítő eszköz alkalmazása nem vezet eredményre, löfegyver használható

a) az élet elleni közvetlen fenyegetés vagy támadás elhárítására;

b) a testi épséget vagy a személyi szabadságot súlyosan veszélyeztető közvetlen támadás elhárítására;

j) azzal szemben, aki a nála lévő fegyvert, vagy más, az életre és testi épségre veszélyes eszközt felszólításra nem teszi le, és magatartása annak ember elleni közvetlen használatának szándékára utal;

k) az intézkedő saját élete, testi épsége, illetve személyes szabadsága ellen intézett támadás elhárítására.”

A speciális szabályozás szintén meghatározza azok körét, akikkel szemben kizárt a löfegyverhasználat, ezt a jogalkotó a Szervezeti tv. 23. §-ában teszi, szó szerint a következőképpen „(1) Nincs helye löfegyverhasználatnak

a) ha az olyan személy életét vagy testi épségét veszélyeztetné, akivel szemben a löfegyverhasználat feltételei nem állnak fenn,

b) ha az intézkedés célja tárgyra vagy állatra leadott lövéssel is elérhető,

c) a fogvatartott szökésének megakadályozására, illetve szökése esetén elfogására.

(2) Az (1) bekezdésben foglalt tilalom nem vonatkozik arra az esetre, ha a löfegyverhasználat a fegyveresen vagy felfegyverkezve elkövetett támadás, illetve ellenállás leküzdése miatt szükséges.”

A speciális szabályozás tehát meghatározza azon eseteket, amikor jogszerű a löfegyverhasználat, továbbá meghatározza mely alanyok esetében kizárt. A Szervezeti törvény 23. § (2) bekezdésében az (1) bekezdésben felsorolt alanyok tekintetében mégis felmentést ad a löfegyverhasználat tilalma alól. A kérdés tehát felmerülhet úgy is, hogy az általános szabályok között elhelyezett tilalom – amely kényszer-gyógykezelttel szemben csak korlátozott testi kényszer alkalmazható – milyen viszonyban van a speciális szabályok között lévő jogosítványokkal, illetve tilalmakkal. Államvizsgán „mentő” kérdés lehetne például, hogy egy felfegyverkezett kóros elmeállapotú fogvatartott támadása esetén ultima ratioként löfegyver alkalmazható-e, vagy nem. Nyilván a Büntetés-végrehajtási Szervezet Oktatási Központjában és a Rendőrtiszti Főiskola Büntetés-végrehajtási Tanszékén elhangzanak a megfelelő válaszok, de vajon a jogalkotó szándéka az volt-e, hogy komoly jogászai alapképzettség szükségeltessen egy-egy kérdés eldöntéséhez, megválaszolásához.

A fenti bekezdésben vázolt problémák megoldását a következőkben látjuk. Az oktatásban, képzésben [alapszinten, középszinten, felsőszinten, speciális szinten (akciócsoportok)] olyan egymásra épülő önvédelmi rendszer bevezetése, amely különleges előképzettség nélkül elsajátítható, egyszerű, ezért bárki által megtanulható,

viszonylag kevés gyakorlással szinten tartható. Ilyen rendszer egyébként már létezik, tehát nem a büntetés-végrehajtásnak kellene kitalálnia, csak a helyi viszonyokhoz (jogszabályi környezet, építészeti sajátosságok, speciális feladatok) ajánlatos lenne finomítani. Az elsajátítás után az ilyen kihívásokkal szembesülő végrehajtó állomány részére helyi szinten biztosítani kellene a minimális gyakorlás lehetőségét és évi rendszerességgel a tapasztalatok összegzését, a technika esetleges módosítását. A második javaslatunk egy olyan jogászokból és gyakorló szakemberekből álló bizottság létrehozása lenne, amely áttekintené a hatályos jogszabályi és egyéb alacsonyabb szintű szabályzókat, és tevékenysége gyümölcseként olyan egységes gyakorlatot alakítana ki, amely a jelenlegi ellentmondásokat teljesen feloldaná, továbbá, ha a bizottság szükségesnek ítélné, elkészítené jogszabálmódosítás-tervezetét.

III/2.

A következő kényszerítő eszköz a bilincs. A Szervezeti tv. 19. §-a értelmében „Bilincs alkalmazható a fogvatartott támadásának, szökésének, engedély nélküli eltávolításának és önkárosításának a megakadályozására, továbbá az intézkedéssel szembeni ellenszegülés megtörésére.” Bár a mondat első része – tágabb értelmezés alapján – lehetőséget adna a prevenciós okból történő alkalmazásra, igazi áttörést biztonsági szempontból a Rendelet mozgáskorlátozó eszközök alkalmazásáról szóló 48. §-a jelentett: „(1) Amennyiben a bilincs, kényszerítő eszközként való alkalmazásának a törvényben meghatározott feltételei nem állnak fenn, az elítélt mozgásának a korlátozása azonban a fogvatartás biztonságát sértő vagy veszélyeztető cselekmény megelőzése érdekében szükséges, korlátozó eszközként – ha az elítélt egészségi állapota azt megengedi – bilincs, vagy a végtagra helyezett, testi sérülést nem okozó más eszköz alkalmazható.

(2) A mozgáskorlátozó eszköz, ha azt az elítélt kísérése vagy intézeten kívüli őrzése során alkalmazzák, annak idejére; egyébként az elrendelési ok megszűnéséig, de legfeljebb folyamatosan tizenkét óra időtartamra alkalmazható.

(3) A mozgás korlátozása történhet a kezek előre vagy hátra bilincselésével, két vagy több személy egymáshoz rögzítésével, bilincs és bilincsrögzítő öv együttes alkalmazásával, vezetőszárral ellátott bilincstag (vezető bilincs), valamint egyéb, a végtag rögzítésére alkalmas eszköz használatával is.

(4) Mozgást korlátozó eszköz, előállítás esetén pedig a vezető bilincs alkalmazásának az elrendelésére és megszüntetésére a parancsnok vagy a személyi állomány általa megbízott tagja jogosult.

(5) Büntető ügyben történő előállításakor az eljáró ügyész, illetőleg a bíróság elrendelheti az alkalmazott mozgáskorlátozó eszköz eltávolítását. Az előállító őr az erre vonatkozó rendelkezést köteles végrehajtani. Az intézkedés nem vonatkozhat a vezetőbilincs eltávolítására.

(6) Ha az elítélt meghatározott helyen tartása másként nem biztosítható – a járművön való szállítást kivéve – átmeneti intézkedésként végtagja tárgyhoz is rögzíthető.”

Ez a passzus lehetőséget ad arra, hogy ugyanazt az eszközt, amelynek alkalmazását a Szervezeti tv. szigorú feltételrendszerhez és garanciális szabályokhoz köti, prevenciós céllal viszonylagos megkötések nélkül alkalmazzuk bizonyos esetekben objektumon belül, illetve kívül. A mozgáskorlátozó eszköz racionális alkalmazása komoly tényező lehet a fogolyszökés megakadályozásában vívott harcunkban. A részletszabályokat a fogvatartott mozgását korlátozó eszközök alkalmazásának szabályairól szóló 1-1/77/2006. (IK. Bv. Mell. 7.) OP intézkedés (a továbbiakban: Intézkedés 1.) határozta meg. Az Intézkedés 1. alapvető követelményként rögzítette az egyedi, személyre szóló döntés meghozatalát, a törvényes bánásmód betartását és az emberi méltóság tiszteletben tartását. Az Intézkedés 1. nagyon bölcsen az alkalmazás kötelező eseteit nem határozta meg, így az alkalmazás gyakorlatát az intézetekre bízta. Álláspontunk szerint egy megfelelő elemzés és értékelés után bizonyos esetekben, meghatározott fogvatartotti körrel szemben differenciáltan alkalmazott mozgáskorlátozó eszköz alkalmazási-kombináció (kéz- és lábbilincs, vezető bilincs, bilincsrögzítő öv) jelentősen csökkentheti a rendkívüli események bekövetkezését, így a fogolyszökés kockázatát is. Ehhez viszont szükség lenne a rendszeresített eszközök számát az intézetben lévő fogvatartotti állomány létszámához igazítani, valamint a működőképességüket ellenőrizni. Többször fordult elő olyan helyzet, mikor nem állt rendelkezésre a szükséges mennyiségű mozgáskorlátozó eszköz, valamint azok meghibásodás miatt nem, vagy nem biztonságosan voltak alkalmazhatók.

Következő javaslatunk az előző gondolathoz kapcsolódva egy rizikófaktor elemző bizottság (a továbbiakban: Reb.) létrehozása lenne. A Reb. meghatározó tagja lenne egy úgynevezett kockázatelemző tiszt (a továbbiakban: Ket.), akinek a feladatai a következők lennének. Az előállítandó fogvatartottról az információk (számítógépes rendszerben található adatok, nevelő személyes véleménye, körletfelügyelőkkel, körlet-főfelügyelőkkel, a fogvatartott zárkatársaival való konzultáció) összegyűjtése, majd személyes találkozó alkalmával a fogvatartott aktuális pszichés és fizikai paramétereinek felmérése. Fontos információforrás lehet még az előállítás helyszínének tanulmányozása. Következő lépésként a beszerzett információk elemzésére és értékelésére kerülne sor, majd javaslat készítésére, ami magában foglalná a lehetséges mozgáskorlátozó eszköz kombinációkat és a hozzárendelt élőerőre vonatkozó elképzeléseket. A Reb. tagjai lennének a továbbiakban az intézeti biztonsági osztály-vezetője és az intézet akciócsoportjának parancsnoka, akik gyakorlati tapasztalataik és a Ket. által eléjük terjesztett javaslat alapján hozzájárulnának a helyes döntés meghozatalához. A későbbiekben a Reb. és a Ket. tevékenysége a lehetőségekhez képest kiterjeszthető lehetne az intézetbe befogadásra kerülő fogvatartottakra, majd az intézetben elhelyezett összes fogvatartottra. A feldolgozott információkat a továbbiakban csak az adott feladat végrehajtása előtt kellene naprakésszé tenni.

Az Intézkedés 1. kógens [feltétel nélkül kötelező] jelleggel felsorolja azokat az eseteket, amikor mozgáskorlátozó eszközt nem lehet alkalmazni, így a foglalkoztatás és oktatás időtartama alatt, kulturális- és sportrendezvényeken, illetve vallás-gyakorlás során. Ezekben az esetekben a nyílászárók (ajtók, ablakok) mechanikai

védelmének megerősítésében látjuk a megoldást, illetve a frekvenciált helyiségek, területek kamerával való megfigyelésével, végső esetben a felügyeletet ellátók számának növelésével csökkenthető a nem kívánatos események bekövetkezésének valószínűsége.

III/3.

A következőkben a kényszerítő eszközök egy csoportba tartozó elemeit vesszük górcső alá, nevezetesen a könnygázt, az elektromos sokkolót és a gumibotot. Mindhárom eszköz esetében megegyezik, hogy azonos feltételek fennállása esetén alkalmazhatók. A Szervezeti tv. 20.§-a szerint „A bv. szervezetnél rendszeresített könnygáz, elektromos sokkoló eszköz, illetve gumibot alkalmazható

a) az életet, a testi épséget, a személyi szabadságot, illetve a vagyonbiztonságot közvetlenül sértő vagy veszélyeztető támadás elhárítására;

b) az intézkedéssel szembeni aktív ellenszegülés megtörésére”.

A könnygáz – mint a fogolyszökés megakadályozásának, illetve a megszökött fogvatartott elfogásának hatékony eszközét – elvetjük. Döntésünket az alábbi érvekre alapozzuk. A könnygáz alkalmazását és hatékonyságát jelentősen csökkentheti a széljárás, huzat. Az a tény, hogy elsősorban a nyálkahártyákon fejti ki hatását, meglehetősen pontos alkalmazást és a célpont megfelelő megközelítését feltételezi. Gyakorlati tapasztalat szerint bódítószer hatása alatt, vagy magas adrenalin szintű lévő személlyel szemben az alkalmazás hatékonysága jelentős csökkenést mutat. Zárt térben a jelentős szóródás miatt, védőfelszerelés hiányában (gázálarc), a szert alkalmazó kollégára és véttlen személyekre egyaránt nem kívánt hatással lehet.

Az elektromos sokkoló eszköz bevezetését a szakma részéről nagy várakozás előzte meg. Sajnos az eszköz bevezetése a jelenlegi formában nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, és a legtöbb eszköz fegyverraktár vagy fegyverszoba mélyén porosodik. A részletes szabályokat az elektromos sokkoló eszközök tárolásának, alkalmazásának szabályairól szóló 1-1/49/2003. (IK. Bv. Mell. 7.) OP intézkedés (a továbbiakban: Intézkedés 2.) valamint ennek mellékleteként kiadott Módszertani Útmutató határozta meg. Az elektromos sokkoló eszköz lehet kézi – amely lehet közvetlen érintéses, illetve kilőhető elektródás –, övbe szerelt, védőpajzsba épített. Az Intézkedés 2. szerint „Sokkoló eszközzel csak a szabályszerű kezelésre és alkalmazásra kiképzett személyt lehet ellátni. Az eszköz alkalmazására elsősorban az akciócsoport tagjait kell kiképezni. A kiképzésért a biztonsági osztályvezető a felelős. Az alkalmazásra kiképzett hivatásos állomány tagjainak sokkoló eszközzel ellátásáról, illetve a sokkoló öv alkalmazásáról a szolgálati feladat jellegére, biztonságra, veszélyességére figyelemmel a biztonsági osztályvezetője, vagy annak szolgálati előljárója – hivatali munkaidőn kívül a biztonsági tiszt – dönthet.” A sokkoló eszközök kis áramerősséggel és nagy feszültséggel működnek. A fájdalmat erős ütőhatásban fejtik ki. A kis áramerősség ellenére a sokkoló eszközöket fejen, nyakon, arcon, nem szabad alkalmazni, mert légző-izomgörcsöt, látás-és gerincevelő károsodást okozhat. Nagyon fontos szabály, hogy az alkalmazás felületeként lehetőleg az alsó vagy fel-

ső végtagot és a felsőtest középső területét kell kiválasztani. Kézi sokkoló eszköz hatásáról hivatalosan semmilyen információ nem áll rendelkezésre, vagyis nem tudjuk milyen hatást fog kiváltani az eszköz alkalmazása. A célpont eszméletét veszti, vagy csak dühösebb lesz? Másik nehézség, hogy a kilőhető elektródás változat kivételével a célpont közvetlen közelébe kell menni, így az életet, a testi épséget, a személyi szabadságot közvetlenül sértő vagy veszélyeztető támadás elhárítása esetén fokozottan számolni lehet az eszközt alkalmazó kolléga sérülésével. További problémaként merül fel, hogy a kilőhető elektródás eszköz kivételével nincs lehetőség annak megállapítására, hogy az eszközt valóban alkalmazták-e, így ez visszaélésre adhat lehetőséget. Sajnos a rendszerbeállított kilőhető elektródás modell sem tökéletes megoldás, mert a pontos célzás csak közvetlenül közlőről lehetséges és a támadó teljes megfékezésére ez az eszköz sem alkalmas. Több országban (pl. az Egyesült Államokban) vannak olyan elektromos sokkoló eszközök (Air Taser M-sorozat), amelyek már rendszerbe lettek állítva, és hatékonyan működnek. Az Air Taser M-sorozattal az eszközbe beépített számláló, illetve az egyedi nyomképzés kiküszöbölte az eszköz visszaélészerű használatát is. Érthetetlennek tűnhet olykor-olykor egy új eszköz vagy rendszer bevezetésénél a már működő és bevált források átvételének hiánya. A gyakorlatban a sokkoló öv alkalmazása vált általánosan elfogadottá. Az Intézkedés 2. mellékleteként kiadott Módszertani Útmutató kizárja elektromos sokkoló alkalmazását a fogvatartott szökésének megakadályozására. Ezzel az a paradox helyzet állt elő, hogy amíg a 2007. évi XXVII. tv. 2007. június 1-jén történő hatályba lépéséig a fogvatartott szökésének megakadályozására löfegyvert lehetett használni (amely végső esetben akár a fogvatartott halálát is okozhatta), addig az enyhébb elektromos sokkolót (amellyel a fogvatartott életét nem lehet kioltani) nem lehetett és a mai napig nem lehet alkalmazni. A Szervezeti tv. 20. § b) pontja lehetővé teszi a bv. szervezetnél rendszeresített elektromos sokkoló eszköz alkalmazását az intézkedéssel szembeni aktív ellenszegülés megtörésére. Véleményünk szerint egy kiterjesztő értelmezés alkalmazásával a fogvatartott szökésének megakadályozására a 20. § b) pontja alapján alkalmazható az elektromos sokkoló eszköz. Javasoljuk az Intézkedés 2. Módszertani Útmutatójának felülvizsgálatát a fogvatartott szökésének elektromos sokkolóval való megakadályozásának tilalmával kapcsolatban. Továbbá más országokban már bevált elektromos sokkoló eszközök (pl. Air Taser) rendszerbe állításának lehetőségét.

A gumibotok fejlesztésének irányát az alábbiakban látjuk. A kombinált gumibot a gumibotokkal szemben támasztott általános követelményeknek (az életet, a testi épséget, a személyi szabadságot, illetve a vagyonbiztonságot közvetlenül sértő vagy veszélyeztető támadás elhárítására, az intézkedéssel szembeni aktív ellenszegülés megtörésére) nem felel meg. Sem könnygáz belseje, sem a gumibot külső borítása és súlya nem alkalmas a megfelelő védekezésre vagy támadásra, a rendszerből való mihamarabbi kivonását tartjuk kívánatosnak. A hagyományos szürke gumibot védekezésre korlátozottan alkalmas, így álláspontunk szerint a büntetés-végrehajtás múltjához és nem jelenéhez vagy jövőjéhez tartozik. Fokozatos megszüntetése szintén az

állomány érdekeit szolgálná. A gumibotok helyett a tonfák teljes körű rendszerbe állítását javasoljuk. A tonfa kezelése minimális ügyességgel elsajátítható, és a megszerzett tudás viszonylag kevés időráfordítással szinten tartható. Oktatását és az alkalmazás fortélyainak elsajátítását az alapfokú képzésben látjuk célszerűnek integrálni. A tonfa hatékonyan alkalmazható támadás elhárítására és különböző elvezető fogások végrehajtására. Szakszerű alkalmazás mellett a sérülések veszélye a minimumra csökkenthető (akár a védekező, akár a támadó vonatkozásában), vagyis az adott keretek között humánusnak mondható eszköz. Megfontolás tárgyát képezheti még az úgynevezett torziós botok (vipera) szűk körben való rendszerbe állítása. Alkalmazóként itt kizárólag az akciócsoportok tagjai jöhetnek szóba. Tevékenységük során ők kerülhetnek olyan szituációba, ahol ez a hatékony eszköz megoldást jelenthetne. Nem győzzük hangsúlyozni ebben az esetben sem az oktatás és a gyakorlás fontosságát, hiszen ez az eszköz csak értő kezekben szolgálhatja a büntetés-végrehajtás érdekeit, kontár kezekbe kerülve többet árthat, mint használhat, ugyanis nem megfelelően alkalmazva könnyen okozhat életveszélyes, legrosszabb esetben halálos sérülést. Az eszköz használatának oktatását a speciális, magas szintű képzésben (akciócsoportok továbbképzése) látjuk célszerűnek.

III/4.

Vizsgálatunk tárgya a következőkben a szolgálati kutya. A Szervezeti törvény 21. § (3) bekezdés b) pontja szerint „Szájkosár és póráz nélkül szolgálati kutya az elzárást töltő személy kivételével a fogvatartott szökésének a megakadályozására, és a megszökött fogvatartott elfogására alkalmazható.” Az objektumörzésnél, így a fogvatartott szökésének megakadályozására, a megszökött fogvatartott elfogására kiválóan alkalmazható a szolgálati kutya. Az egyes intézeteknél azonban körültekintően mérlegelni kell, hogy a szolgálati kutya rendszerbe állításához és a fenntartásához rendelkezésre állnak-e a szükséges anyagi források, illetve a rendkívüli események megelőzése olcsóbb, hatékonyabb módszerrel nem valósítható-e meg. Például, ami egy mezőgazdasági jellegű intézetben jó megoldás, az nem biztos, hogy adaptálható egy városi előzetes házban.

A kutyás rendszer kialakításának és fenntartásának költségei a teljesség igénye nélkül a következők:

- a kutyavezetők státusza és bérköltségei,
- a kutyavezetők kiképzésének költségei,
- a kutyák beszerzésének költségei,
- a kutyák képzésének költségei,
- a kutyatelep létrehozásának (6 kutya esetén a kennelek kialakításának) a költségei,
- az ebek etetése,
- a szükséges felszerelés (nyakörv, póráz, csibészruha, étkezési eszközök stb.) beszerzése,
- az állatorvosi költségek (oltások, betegségek),

- a kutyák kiöregedésével, az eszközök kopásából eredő pótlás költségei,
- a helyiségek folyamatos felújításának költségei,
- a kiképző pálya kialakításának vagy bérlésének költségei,
- a kutyák szállítását lebonyolító speciális gépjármű beszerzésének, fenntartásának költségei.

Nos, ahol ezek az összegek rendelkezésre állnak, és szakmailag olcsóbb és hatékonyabb megoldásra nincs lehetőség, ott bátran neki lehet vágni a kutyás rendszer kialakításának. A szolgálati kutyák alkalmazásáról a 1-1/60/1999. (IK. Bv. Mell. 11.) OP intézkedés (a továbbiakban: Intézkedés 3.) rendelkezik. Az Intézkedés 3. a Szervezeti tv. születése előtt lépett hatályba, és álláspontunk szerint a két szabályzórendszer több helyen nincs összhangban, egymásnak ellentmond. Ilyen az Intézkedés 3. 1. pont a) alpontja mely szerint „Objektumőrzési feladatra szolgálati kutya: az intézet meghatározott területén szabadon vagy futóláncon (kivételesen pányvaláncon) tartva, az intézet zárt vagy bekerített területén szabadon engedve, duplasoros kerítés között szabadon vehető igénybe.”

A probléma ott érhető tetten, hogy ezekben az esetekben a szolgálati kutya nincs közvetlen felügyelet alatt, vagyis a kutyavezető fizikailag nincs jelen. Ha ilyenkor történik egy jogtalan behatolás vagy egy fogvatartotti szökés, akkor adott esetben a szolgálati kutya kontroll nélkül – mint kényszerítő eszköz – funkcionálhat, magyarul üldözi az elkövetőt, majd ha utolérte, a kiképzésen tanultakat fogja előreláthatóan alkalmazni. Ez esetben sérül a Szervezeti tv. 11.§ (2) bekezdése, amely alapján „Az intézkedés nem okozhat olyan hátrányt, amely nyilvánvalóan nem áll arányban annak törvényes céljával. Több lehetséges és alkalmas intézkedés közül azt kell választani, amely az eredményesség biztosítása mellett a legkisebb személyi korlátozással, sérüléssel vagy károkozással jár.” A szolgálati kutya felügyelet nélkül okozhat olyan hátrányt, amely nem áll arányban annak törvényes céljával, továbbá a lehetséges intézkedések közötti választás ebben az esetben kizárt.

A Szervezeti tv. 11. § (5) bekezdése értelmében „Az intézkedés során kerülni kell a sérülés okozását, az emberi élet kioltását”. A sérülés okozását nem tudjuk kizárni, vagyis a lehetséges sérülésekért fennállhat a büntetés-végrehajtás büntetőjogi és polgári jogi felelőssége. A Szervezeti tv. 16. § több bekezdésében meghatározott követelmények sem tarthatók. Az (1) bekezdés szerint „A kényszerítő eszköz alkalmazására az érintettet – ha az eset körülményei lehetővé teszik – előzetesen figyelmeztetni kell.” Példánknál maradva (a szolgálati kutya kontroll nélkül van) a büntetés-végrehajtás eleve olyan helyzetet teremt, amelyben az előzetes figyelmeztetés eleve kizárt. Az eset körülményeire való hivatkozás pedig könnyen a joggal való visszaélésnek minősülhet. A (2) bekezdés korlátai szerint „Kényszerítő eszköz nem alkalmazható a magatehetetlen személlyel szemben – továbbá a testi kényszer és a bilincs kivételével – a terhes nővel és a gyermekkorú személlyel szemben, ha e körülményekről az intézkedőnek tudomása van, vagy azok számára nyilvánvalóan felismerhetők.” Gondoljuk végig, milyen médiavisszhangja lenne egy olyan hírnek, hogy egy szökés vagy behatolás közben magatehetetlenné vált személynek súlyos sérülést

okozott az intézet területén szabadon lévő szolgálati kutya. Az a hír sem szolgálná a büntetés-végrehajtás érdekeit, hogy az intézkedő eb terhes nőnek vagy gyermekkorú személynek okozott maradandó fogyatékoságot.

A (3) bekezdés apropóján – „Csak korlátozott testi kényszer (megfogás, lefogás) alkalmazható a kényszerszergyógykezeléssel, az ideiglenes kényszerszergyógykezeléssel és a krónikus elmeállapotúvá vált fogvatartottal szemben” – is felvetődik egy probléma. Bár a szolgálati kutyák kiképzése magas színvonalú, nem gondoljuk, hogy önállóan meg tudnák különböztetni ezeket a fogvatartotti kategóriákat, más fogvatartotti csoportoktól. Végezetül a (4) bekezdés jogcímén – „Nincs helye kényszerítő eszköz további alkalmazásának, ha az ellenszegülés megtört vagy az intézkedés eredményessége enélkül is biztosítható” – vélekedésünk szerint az esetek nagy többségében a szolgálati kutya önálló intézkedése során ezt a követelményt sem tudná minden esetben tartani, a jogi norma ebben az esetben is sérülhetne.

Sokszor merül fel érvként, hogy a nyelvtani értelmezés alapján a szolgálati kutya a fenti követelmények fennállása esetén alkalmazható. Nem tisztünk jogi órát tartani, de nem tudjuk megkerülni a fenti felvetés kapcsán a jogszabály-értelmezés kérdés körét. A jogszabály-értelmezésnek különböző fajtái vannak. Az első a jogszabályi vagy legális értelmezés, amikor a jogszabályt egy másik jogszabály értelmezi, az értelmezés eredménye kötelező. A második csoport a jogalkalmazói-értelmezés, amikor a jogi normát a jogalkalmazó szerv értelmezi, eseti értelmezése az adott ügyben kötelező. A harmadik csoport a jogirodalmi-értelmezés, amikor a jogirodalom különféle fórumain tudományos igényű állásfoglalás születik, az értelmezés eredménye ebben az esetben nem kötelező. A jogszabály-értelmezésnek az idők folyamán sajátos módszerei alakultak ki úgymint a nyelvtani értelmezés (interpretatio grammatica), a logikai értelmezés (interpretatio logica), a rendszertani értelmezés (interpretatio systematica), és végül, de nem utolsósorban a történeti értelmezés (interpretatio historica). A jogszabály valódi tartalmának megismeréséhez az egyes elemek együttes és helyes alkalmazása során juthatunk el, az egyes elemek kiragadása könnyen tévútra vezethet.

III/5.

A kényszerítő eszközökről írottak zárásaként ejtsünk néhány szót a löfegyverhasználatról. Álláspontunk szerint a löfegyverhasználat nem kötelezettség, hanem lehetőség, ugyanis a Szervezeti tv. 22. § (3) bekezdése szerint „Ha más kényszerítő eszköz alkalmazása nem vezet eredményre, löfegyver használható...” A jogi norma nem kogens szabályként írja elő a löfegyverhasználatot, hanem választható lehetőségként biztosítja azt. További tévhit, hogy a löfegyverhasználat minden esetben halált okoz. A büntetés-végrehajtás nem rendelkezik olyan konkrét szabállyal, mint amelyet a Rendőrség Szolgálati Szabályzatáról szóló 3/1995. (III. 1.) BM rendelet 62. § (1) bekezdése határoz meg: „A löfegyverhasználat során kerülni kell az emberi élet kioltását. A lövést lehetőleg lábra, ha pedig a támadó kezében a támadásra távolról is felhasználható eszköz van, kézre kell irányítani.” A Szervezeti tv.

azonban, ha expressis verbis nem is, általánosan azért a 11. § több bekezdésében ki mondja [„(2) Az intézkedés nem okozhat olyan hátrányt, amely nyilvánvalóan nem áll arányban annak törvényes céljával. Több lehetséges és alkalmas intézkedés közül azt kell választani, amely az eredményesség biztosítása mellett a legkisebb személyi korlátozással, sérüléssel vagy károkozással jár... (5) Az intézkedés során kerülni kell a sérülés okozását, az emberi élet kioltását. Az intézkedésnél megsérült személy részére – amint az lehetséges – segítséget kell nyújtani, gondoskodni kell az orvosi ellátásáról, kórházi elhelyezés esetén a hozzátartozó vagy más, a sérülttel kapcsolatban álló személy értesítéséről”] az emberi élet adott körülmények közötti védelmét. Gyakorlatilag itt csak a lehetőségét engedi meg a jogalkotó az emberi életet eshetőlegesen kockáztató löfegyverhasználatnak. Felfogásunk szerint az ember elleni löfegyverhasználatra jogosító szabálynak tiltani kell az emberi élet szándékos kioltását, mint ahogy a Szervezeti tv. ha általánosan is, de eleget tesz ennek a követelménynek. Másik megoldás lehetett volna a különböző nem ölü lövedékek használatának előtérbe helyezése. A gumilövedék, a gumisörét, a műanyaglövedék, a babzsák, a homokból készült lövedékek, a különböző kábító lövedékek még az emberi élet kioltásának kockázatát is a minimumra szorították volna.

III/6.

Javasataink röviden a következőkben összegezhetők:

1. Olyan egységes intézkedés kibocsátása a taktikai, technikai képzés létrehozása, amely szorosan kapcsolódik a büntetés- végrehajtásnál kialakult oktatási szintekhez (alapfok–középfok–felsőfok, illetve speciális képzés), és a kollégák beosztásából fakadó feladataihoz (részletesen a III/1. és a III/3. fejezetben).

2. Egy jogászokból és gyakorló szakemberekből álló bizottság létrehozása, amely áttekintené a hatályos jogszabályi és egyéb alacsonyabb szintű szabályzókat, majd javaslatot tenne az egységes gyakorlat kialakítására, továbbá elkészítené a szükséges szabályzók módosítási tervezetét (részletesen a III/1., III/3., III/4., III/5. fejezetekben).

3. A mozgáskorlátozó eszközök hatékony és indokolt alkalmazására intézeti szinten rizikófaktor elemző bizottságok megalakítása, továbbá szintén intézetekként kockázatelemző tiszti beosztások létrehozása (részletesen a III/2. fejezetben).

4. A mechanikai, technikai, műszaki védelem erősítése (részletesen a III/2. fejezetben).

5. Javasoljuk az Intézkedés 2. Módszertani Útmutatójának felülvizsgálatát a fogvatartott szökésének elektromos sokkolóval való megakadályozásának tilalmával kapcsolatban, továbbá más országokban már bevált elektromos sokkoló eszközök (pl. Air Taser) rendszerbe állításának tanulmányozását (részletesen a III/3. fejezetben).

6. A tonfák teljes körű rendszerbe állítása és oktatásának beépítése az alapfokú képzésbe (részletesen a III/3. fejezetben).

7. A szolgálati kutyák alkalmazási területeinek áttekintése, kevésbé költséges alternatívák keresése (részletesen a III/4. fejezetben).

IV. A biztonsági rendszer további elemei

A fogvatartott szökésének löfegyverhasználattal való megakadályozásának ki-
esésével hatalmas űr támadt a biztonsági rendszeren, mondhatni rés a pajzson. Az in-
tézetből történő szökések megakadályozása a biztonsági rendszer kisebb-nagyobb
módosításával kompenzálható. Kérdés, hogy erre az elengedhetetlen kompenzációra
a szükséges pénzeszközök rendelkezésre állnak-e, továbbá a büntetés-végrehajtási
szervezet képes-e a megújulásra.

IV/1.

A büntetés-végrehajtási szervezet Biztonsági Szabályzatának kiadásáról szóló
0114/1997. (IK Bv. Mell. 2.) OP intézkedés mellékletének I. fejezet 1. pontja szerint
„A büntetés-végrehajtási szervezetnek olyan biztonsági rendszert kell kialakítani,
mely folyamatosan biztosítja a fogvatartott őrzését, felügyeletét, ellenőrzését, a bü-
ntetés-végrehajtási szerv védelmét, a büntetés-végrehajtás jogszabályban meghatáro-
zott feladatainak biztonságos körülmények közötti ellátását.

A biztonsági rendszer elemei:

- a rendelkezésre álló személyi állomány,
- a biztonsági létesítmények,
- technikai és kényszerítő eszközök,
- a biztonsági rendelkezések és okmányok.”

A büntetés-végrehajtás Biztonsági Szabályzata kógens jelleggel meghatározza a
biztonsági rendszerrel szemben támasztott alapvető követelményeket. A technikai
rendszer racionális tervezése, szakszerű telepítése, megbízható működése alapvető
biztonsági követelmény. Az intézetek földrajzi, építészeti, személyi és működési sa-
játosságai alapvetően meghatározzák a statikus biztonsági eszközrendszert és ezek
alapján a hozzárendelni szükséges dinamikus biztonsági elemeket.

IV/2.

Egy jól működő technikai rendszer elsődleges feladata a fogvatartottak őrzésé-
vel, felügyeletével, illetve ellenőrzésével megbízott személyi állomány biztonsági
tevékenységének hatékony eszközökkel való javítása. Stratégiai kérdés, hogy a tech-
nikai rendszer egyes elemeit külön-külön egységenként, vagy egységes rendszerként
határozzuk meg. Az egységes rendszerszemlélet szerint a létrehozott rendszer több
mint az egyes részek egyszerű összessége, minőségileg egy új képletet jelent.

A technikai rendszerrel szemben támasztott követelmények:

- végre tudja hajtani a büntetés-végrehajtási intézet bástyafal- vagy kerítésvona-
lának külső-belső képi ellenőrzését, a behatolás vagy kitörés, illetve a nyomvo-
nal biztonsági szempontból rizikófaktorral járó megközelítésének jelzését,
- oldja meg a biztonsági szempontból stratégiai fontosságú épületrészek, terüle-
tek vizuális figyelésének biztosítását, a meghatározott területek határain túllé-
pő illetéktelen mozgások jelzését,

- lássa el az épületek, meghatározott helyiségek belsőtéri védelmét, a frekvenciált helyek szükség szerinti zárt láncú videokamerás megfigyelését,
- az intézet területén tartózkodó személyek biztonsága érdekében pontos hely-meghatározó személyi riasztó rendszert működtessen,
- a jogosultságoknak megfelelő közlekedési rendszer kialakítását biztosítsa (engedélyezés, kontroll, állapotjelzés)
- biztonságos beléptető rendszert működtessen, amely alkalmas a büntetés-végrehajtási intézetbe történő be- és kiléptetések engedélyezésére, ellenőrzésére, és archiválására,
- biztosítsa az őrzési, felügyeleti, ellenőrzési feladatok végrehajtásának kontrollját,
- legyen alkalmas a személyi állomány nyilvántartására, létszámadatok folyamatos biztosítására, az automatikus telefonos kiértékelő rendszer működtetésére,
- képes legyen a különböző jelzéseket (hang és különböző fény) demonstrációs térképen megjeleníteni, a befutó jelzéseket a kezelő nyugtázásáig működtetni, nyugtázást követően tárolni,
- végül a hatékonyság érdekében biztosítsa a riasztások valódiságát és még kezelhető számát (néhány intézetben napi több ezer riasztás fut be).

IV/3.

Kérdésként merül fel, hogy az adott eseményeket dokumentálni akarjuk vagy minél előbb felszámolni, illetve a kombinált alkalmazás esetén a két cél közül melyik élvez prioritást. Álláspontunk szerint három főcsoportra oszthatók a jelenleg működő technikai rendszerek. Megjegyezni kívánjuk, hogy tiszta profilú rendszer előfordulása nagyon ritka, általában a három csoport kombinálódik, ezekben az esetekben az arányoknak van meghatározó szerepe.

Prioritását tekintve a három rendszer:

1. Megelőzést szolgáló
2. Dokumentáló
3. Operatív intézkedést támogató

A megelőzést szolgáló rendszer viszonylag nagy számú technikai eszközt igényel (pl. kamerák és monitorok). Ezen kívül a technikai személyzet létszáma sem tartható alacsony szinten. Az egyes kamerák által küldött képeket folyamatosan ellenőrizni, elemezni szükséges (figyelembe kell venni, hogy a folyamatosan képernyő előtt dolgozókat meghatározott időszakonként váltani kötelező). A szükséges döntések meghozatalát célszerű egy megfelelő tapasztalattal rendelkező szakember kezében összpontosítani. A döntés meghozatalát követően rendelkezni kell egy megfelelő létszámú operatív csoporttal, amely a szükséges intézkedéseket végrehajtja. A nagy mennyiségű technikai eszköz egyszeri telepítése hatalmas beruházást jelent. A rendszer folyamatos üzemelése állandó karbantartást, felújítást, az elhasznált eszközök pótlása újabb és újabb beruházásokat igényel.

A dokumentáló rendszer eszközigénye viszonylag alacsony. A frekvenciált helyeken történő események rögzítésére alkalmas berendezéssel kell csak rendelkezni. A

technikai személyzet létszáma is minimális, ugyanis operatív intézkedések megtételének hiányában, az elégséges kezelő személyzeten kívül elsődleges intézkedéseket végrehajtó csoport nem szükséges. A viszonylag kevés technikai eszköznek jó minőségűnek kell lennie, hiszen az utólagos rekonstrukciót csak kiváló minőségű bizonyítékokkal lehet alátámasztani.

Az operatív intézkedést támogató rendszernek nem feltétlenül szükséges csúcsmínőségűnek lennie. Itt nem az utólagos bizonyításon van a hangsúly, hanem a nemkívánatos esemény megakadályozásában. A rendszernek a riasztás helyéről kell csak azonnali képet adnia, így a technikai eszközök száma sem irreálisan magas. Azonban az elsődleges intézkedést végrehajtó állománynak jól képzettnek és viszonylag jól felszereltnek kell lennie.

A büntetés-végrehajtási szervezetre általánosságban vonatkoztatva – álláspontunk szerint – az „Operatív intézkedést támogató” rendszer élvez elsőbbséget. A biztonsági szakterületen az elsődlegességet, a bekövetkezett rendkívüli esemény mielőbbi felszámolása jelenti. Természetesen tudomásul vesszük, hogy a biztonsági tevékenységnek vannak olyan rész-illetve szakterületei, ahol a „Dokumentáló”, vagy éppen a „Megelőzést szolgáló” rendszernek van primátusa.

A technikai rendszer kialakítására nehéz általános szabályokat meghatározni, döntő befolyással bírnak az egyes intézetekre jellemző sajátosságok. Az első ilyen sajátosság az adott intézet földrajzi jellemzői. Nem mindegy, hogy az adott intézet lakott területen belül vagy kívül helyezkedik el. Egy völgyben vagy víz mellett elhelyezkedő intézetben fokozottabban lehet számolni a látási viszonyok gyakori romlásával. Jelentősséggel bírhat az intézetet körülvevő növényzet. Adott esetben az intézet megközelíthetősége is fontos szempont lehet.

A második ilyen sajátosság az intézet építészeti determinánsai. Ilyenek lehetnek az épületek méretei, elhelyezkedésük, az intézet belső és külső úthálózata, megvilágítottsága, a védelmi építmények jellege.

A harmadik sajátosságot a személyi jellemzők jelentik. A személyi jellemzők magukba foglalják a személyi állománnyal kapcsolatos ismérveket (életkor, képzettség, szakmatapasztalat, létszám) a fogvatartottak jellemzőit (fegyház, börtön, fogház, biztonsági csoport), továbbá a lakosság összetételét, viszonyukat a büntetés-végrehajtáshoz. A személyi jellemzők között említendő az együttműködő szervek közelsége, az együttműködési megállapodások tartalma is.

Negyedik, utolsó sajátossággént a működési jellemzőket említhetjük. Ide tartozik az intézet tevékenységi köre, a differenciálást meghatározó tényezők (ipari vagy mezőgazdasági, előzetes- vagy végrehajtó ház stb.).

A technikai rendszer kialakítása további szakmai és pénzügyi, gazdasági jellegű kérdéseket is felszínre hoz. Egy adott intézet technikai rendszerének megtervezésénél nem elegendő csupán a fenti tényezők gondos mérlegelése. A telepíteni kívánt egyes részelemek műszaki, mechanikai és fizikai jellemzőit is pontosan ismerni szükséges. Egy pályázatra benyújtott ajánlatok dzsungelében csak azok tudnak eligazodni, akik műszaki kérdésekben kellő szakértelemmel és szakmai rutin-

nal rendelkeznek. Nem törvényszerű, hogy a legolcsóbb ajánlat hosszútávon a legkifizetődőbb. Az sem elhanyagolható szempont, hogy egy már üzemelő rendszer mennyiben függetleníthető fejlesztésében, átalakításában, karbantartásában a telepítő cégtől. A rizikófaktort ez esetben abban látjuk, hogy olyan szakértői teamet, amely a tervezéstől kezdve, a telepítésen át a rendszer átvételéig koordinálni, irányítani és ellenőrizni tudná a folyamatot, a büntetés-végrehajtási szervezet nem tud a teljesség igényével kiállítani. A jelenleg is rendelkezésre álló, jó felkészültségű szakembereink minimális továbbképzésével ez a hiányosság rövid időn belül orvosolható lehetne.

IV/4.

Melyik gazdaságosabb? A technikai fejlesztés (figyelembe véve a beruházással, a folyamatos karbantartással, az amortizációval és az elavulással járó szükséges költségeket) vagy olcsóbb és hatékonyabb az élőerős őrzés, illetve melyek az ideális arányok? A legegyszerűbb és az ideális válasz erre a kérdésre az lehetne, hogy az intézeti sajátosságokat (földrajzi, építészeti, személyi, működési) figyelembe véve kell a megfelelő arányokat meghatározni, és ehhez rendelni a technikai fejlesztést. Sajnos a valóságban nem ilyen egyszerű a helyzet. Két meghatározó determinánst kötelező figyelembe venni. Az egyik, hogy az állománytábla milyen biztonsági állomány kialakítását teszi lehetővé, a másik pedig, hogy a rendszer megvalósítására mekkora anyagi erőforrás áll rendelkezésre.

Biztonsági szakemberekként az élőerős őrzés dominanciája mellett kell, hogy elkötelezzük magunkat. Érveink a következőkben foglalhatók össze. A technikai rendszer nem őriz, hanem csak jelez. Ahhoz, hogy az elsődleges intézkedéseket a legoptimálisabb időpontban tudjuk végrehajtani rendkívüli esemény bekövetkezése esetén, rendelkezünk kell megfelelő létszámú élőerővel. A kialakított technikai rendszernek ezért elsősorban jelző, másodsorban dokumentáló szerepet tulajdonítunk. A technikai rendszer biztonságos üzemeltetése rendszeres karbantartást, folyamatos pótlást, felújítást igényel, amely hosszú távú anyagi elkötelezettséget jelent. Extrém időjárási körülmények esetén (köd, sűrű hóesés, zivatar) a technikai eszközök zöme hatástalanná válik, és ha nincs kellő élőerőnk, az őrzés hatékonysága ugrásszerűen csökken. Murphy törvényét sem hagyhatjuk figyelmen kívül, és már régóta tudjuk, hogy ami elromolhat, az el is romlik.

IV/5.

Mennyi kamera képét lehet folyamatosan kontrollálni és mennyi ideig? Egy technikai rendszer kiemelt fontosságú része az ellenőrző központ. Az ellenőrző központ optimális hatékonysági kritériumainak meghatározása kardinális feladat. Lényeges a monitorok, a demonstrációs táblák és a riasztások számához mérten meghatározni a kezelőszemélyzet létszámát. A folyamatos monitorral való munkavégzés szükségessége felveti a meghatározott időnkénti váltás kötelezettségét is. Fontosnak tartjuk továbbá, hogy mindig legyen az ellenőrző központban olyan szakmai szempontból al-

kalmas személy, aki különböző riasztások esetén jogi szempontból jogosult a különböző intézkedések megtételére.

IV/6.

Röviden összegezve javaslatunk a következők.

1. Az intézetet célszerű biztonsági szempontból több zónára osztani. Itt meghatározni, melyek azok a belső zónák, ahol a fogvatartottak felügyelet nélkül mozoghatnak. Ezt követően kialakításra kerülnének azok a közbelső zónák, amelyekben a fogvatartottak csak felügyelettel mozoghatnak. Végül körütekintően kijelölnénk azokat a zónákat, ahol fogvatartottak semmilyen körülmények között nem tartózkodhatnak. A vizuális típusúak kedviért így lehetne zöld, sárga és piros zóna. A technikai rendszer kiépítését is a zóna-elvhez igazítanánk. A piros zónának – ahol fogvatartottak semmilyen körülmények között nem tartózkodhatnak – két alapvető kritériumnak kellene megfelelnie. Egyrésről az ott kialakított rendszernek azonnal jeleznie kéne, ha ott fogvatartott tartózkodik. A másik kritérium szerint a zónának elég nagyknak kellene lennie ahhoz, hogy a riasztás után az elsődleges intézkedések megtételére legyen idő. A zóna-elv megkövetel még egy feltételt. Az adott intézetben rendelkezni kell olyan készenléti csoporttal (minimálisan három fő), akik riasztás esetén a lehető legrövidebb idő alatt a helyszínre érnek, és a szükséges intézkedéseket megteszik.

2. Következő javaslatunk az egészséges veszélyérzet magasabb szintre emelése lenne a személyi állomány körében. Fontosnak tartanánk egy olyan büntetés-végrehajtási biztonsági gondolkodás, illetve szemlélet kialakítását az egymásra épülő oktatás folyamatában, amely során a hallgató ráébredne részfeladatának fontosságára, és nem csak kötelességének, hanem meggyőződésének is tekintené a szabálykövető végrehajtást. Egy lánc olyan erős, mint annak leggyengébb láncszeme, ha az egyszerű végrehajtás során porszem kerül a gépezetbe, a rendszer nem fog hatékonyan működni. A munkavégzés során nem élhetünk rettegésben, félelemben, de azt tisztán kell látnunk, milyen reális veszélyekkel számolhatunk egy-egy biztonsági tevékenység végrehajtása alkalmával. Egy viszonylag kisebb létszámú, de meggyőződéses és tudatosan dolgozó állománnyal ezerszer hatékonyabban lehet dolgozni, mint egy nagyobb létszámú, de a büntetés-végrehajtás iránt nem elkötelezett csapattal. Az ilyen értelemben vett minőségi képzéssel a mennyiségi mutatók is (pl. létszám) racionálisan csökkenthetők. Megoldás lehet az egyes oktatók felkészítése erre az újszerű képzésre egy szakemberek által kidolgozott tematika alapján.

A szökések száma eddig viszonylagos állandóságot mutatott. Reméljük, a löfegyverhasználat változásával ez a szám nem mutat majd radikális változást. A legmegdöbbentőbb, hogy a zárt intézetből történő szökések száma évek óta változatlan. Kérdés lehet, hogy a kialakított rendszerünk fundamentumába eleve kódolva van ez a hiányosság, vagy nem tudjuk kellő hatékonysággal kiaknázni az erőforrásainkban rejlő lehetőségeinket. A Rendőrtiszti Főiskola Büntetés-végrehajtási Tanszékének nappalos és levelezős hallgatói között végzett felmérés szerint több büntetés-végre-

hajtási intézetben abszolút kivitelezhetetlennek tartották a klasszikus fogolyszökés lehetőségét. Úgy gondolták, hogy a technikai rendszer kiépítése egyfelől kellő viszatartó erőt képvisel, másrészt az egy esetleges szökés esetén időben jelez ahhoz, hogy a szükséges intézkedéseket meg lehessen tenni. Álláspontunk szerint ez a szemlélet hamis biztonságérzetet ad. Mint már említettük: extrém időjárási viszonyok (heves zivatar, sűrű hóesés, köd) esetén a technikai rendszer átmenetileg használhatatlanná válhat. Kérdéses ilyen szituációkban az ellentételezéshez szükséges létszám (járőrök indítása, ideiglenesen működtetett őrhelyek beüzemelése) megléte. További rizikófaktor a fogvatartottak személyisége. Mindig voltak, vannak és lesznek olyan fogvatartottak, akik szökni akarnak. Az ilyen szempontból veszélyes fogvatartottak köre némi odafigyeléssel rendszerint meghatározható. Van azonban egy olyan látens réteg, amelynél szökés bekövetkezése nem prognosztizálható. Hosszas büntetés-végrehajtási szolgálatunk alatt megtanultuk, hogy a fogvatartottakat lebecsülni végzetes hiba. A technikai fejlődés előnyeit a fogvatartottak is maximálisan kihasználhatják. A különböző speciális eszközökkel történő machinációknak a szabványos ablakrácsok is csak rövid ideig tudnak ellenállni. A mobiltelefonok korában semeddig sem tart egy szökési kísérletet külső segítőkkal összehangolni. A felmérésünk és saját tapasztalataink alapján egyre jobban körvonalazódik egy olyan kép, amely szerint a rendszer hatékonyságát egy megfelelő létszámú, magasán kvalifikált személyi állománnyal lehet a továbbiakban növekedési pályán tartani.

Zárszó

Cikkünket figyelemfelhívásnak szántuk. Megpróbáltuk felvillantani azokat a nehézségeket, amelyekkel nap mint nap kell szembenéznie a büntetés-végrehajtás személyi állományának. Azt is gondoljuk, hogy nem vagyunk tévedhetetlenek, és szívesen vennénk más szakmai indokokat, készséggel olvasnánk más álláspontokról is. Egy döntés következményeiért minden szinten felelősséget kell vállalni, ezért közös érdekünk az együttműködés. Az írott formában való megjelenés egy speciális formája lehet az együttgondolkodásnak. Egymás álláspontjának megismerése vezethet bennünket a szükséges szakmai fejlődés, megújulás útján. Nem gondoljuk, hogy cikkünk az első ezen az úton, de reménykedünk benne, hogy nem az utolsó.